

Skrb za krhke krajine: krajina, skupnost in (ne)spremenljivost na Solčavskem

Blaž Bajič

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Univerza v Ljubljani, Slovenija

blaz.bajic@ff.uni-lj.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8734-5030>

Prispevek obravnava izbrane primere »recitiranja« domačinov – skrbnikov krajine in skupnosti – s Solčavskega. Dotikajo se skrbi za krajino in nekaterih njenih osrednjih torišč, in sicer institucionalnega varstva in turizma. Skrb za krajino je razumljena kot vrednotenjski in zaznavni odnos, zato govori o estetiki skrbi, kot njeno hrbtno stran pa predlaga estetsko kategorijo krhkosti. V sklepu prispevek pokaže, da je skrb del dialektike spremenljivosti in nespremenljivosti.

• **Ključne besede:** skrb, krhkost, estetika skrbi, krajina, Solčavsko

The paper addresses selected examples of the “recitings” of locals – that is, caretakers of the landscape and the community – of the Solčava region, which touch upon the issue of care for the landscape and some of its crucial domains, namely institutional conservation and tourism. Care for the landscape is understood as a value-laden relationship and a bodily-sensory practice, and hence an aesthetics of care is posited. As a kind of other-side of care, the paper suggests the aesthetic category of fragility. Finally, the paper argues that care is part and parcel of a dialectics of change and changelessness.

• **Keywords:** care, fragility, care aesthetics, landscape, the Solčava region

Uvod: od večnosti sem

Junija 2021 je Slovenija praznovala 30 let samostojnosti. Ko so nekaj več kot mesec dni pozneje na Solčavskem praznovali občinski praznik, se je prireditev osredinila prav na osamosvojitve Slovenije, pri tem pa so Solčavani in Solčavanke morda nekoliko nepričakovano tematiko samostojnosti povezali tudi z vprašanjem podnebnih in okoljskih sprememb. Ker Solčavsko leži »sredi« Alp, kjer je, kot se pogosto poudarja, »pregrevanje« še posebej hitro in opazno (Eriksen, 2016; Repič, 2021), se je organizatorjem praznovanja zdelo pomembno združiti državni praznik in temo, ki jih lokalno zadeva.

Ob praznovanju pa sta država in podnebje zanimivo zdrsnila iz govora, saj so izraze, kot so država, nacija, podnebje in okolje, v veliki meri nadomestili izrazi skupnost, rod, vreme in krajina ter njihova »pradavna« povezanost (Občinski praznik, 2021). Z navidez nedolžnim pojmovnim preskokom je praznovanje postalo trenutek »produkcije lokalnosti«, tj. ustvarjanja ideologije konkretne skupnosti in »lokalnih subjektov«, torej specifične strukture občutja oziroma izkustvene razsežnosti družbenega življenja v skupnosti (Appadurai, 1996: 179, 189). Drugače rečeno, šlo je za odsev in izraz lokalne identifikacije, procesa, v katerem se posamezniki in skupine opredeljujejo v

družbenem in kulturnem kontekstu, vzpostavljajo oziroma utrjujejo občutke pripadnosti, navezanosti in zavezanosti kraju in skupnosti.

Lokalnost in lokalno identifikacijo (kot analitični kategoriji) antropologi sicer pogosto problematizirajo, a zdi se, da med ljudmi ne izgubljata »pomena«, kot je opažala Roxane Caftanzoglou (2001: 21). Praznovanje se je dotaknilo vprašanja, kako naj ob tem, da nič ni več tako, kakor je bilo, »mi, Solčavani« poskrbimo, da bo identiteta kraja tudi v bodoče ostala takšna, kot je »že od nekdaj«. Ali, drugače rečeno, da se bo »pradavna« povezanost krajine in skupnosti nemoteno nadaljevala, (p)ostala »večna«.

Ob implicitnem vzporejanju spremenljivosti in nespremenljivosti je praznovanje artikuliralo »skrb za skrb«,¹ tj. skrb za tiste, ki za krajino in skupnost skrbijo danes, pa tudi tiste, za katere upajo, da bodo to počeli v prihodnje. Proslava je nedvoumno pokazala, da vlogo vodilnih skrbnikov na Solčavskem pripisujejo kmetom, predvsem tistim z velikih, materialno in simbolno »močnih« kmetij. To najbrž niti ni presenetljivo, ker so nekatere kmetije (in družine) tu že stoletja (domačija Macesnik v Podolševi je omenjena že leta 1355; Zwitter, Mrak, 2017: 42; Logarska dolina je bila verjetno poseljena že pred letom 1268; Vider, 1982, po Krašovic, 2022: 37) in ker je več kmetij za slovenske razmere izjemno velikih (domačija Matk v Matkovem kotu obsega nekaj manj kot 800 ha površin).² Vendar pa se v vlogo skrbnika vsaj občasno oziroma skladno s svojim početjem postavijo tudi mnogi drugi, tudi tisti, ki delujejo v turizmu, ob kmetijstvu in gozdarstvu najpomembnejši dejavnosti. Glede na »pradavnost« domačij (mnoge je sicer med 2. svetovno vojno požgala nemška vojska) in na ekološko občutljivost območja (Špes, 2009) najbrž ne preseneča, da je velik del Solčavskega tako ali drugače zavarovan. Sestavljajo ga štiri formalno evidentirane kulturne krajine, dva krajinska parka, 55 varovanih enot dediščine, štiri petine območja pa je vključenega v mrežo Nature 2000. Zdi pa se tudi, da je bila na praznovanju vloga skrbnika po tihem priznana tudi krajini sami. Praznovanje je bilo namreč osnovano okoli dialoga med tujcem, ki se ob obisku območja čudi čisti vodi, pradavnim gozdovom, obdelanim poljem, cvetočim sadovnjakom in visokim planinam ter o teh elementih krajine sprašuje domačina, ki mu odgovarja:

Pa je to, prijatelj moj, tvoja reka? ... Da ... Reka pa mi ne daje samo rib, temveč je voda, ki ima stotero dobrih rok ... Pa je to, prijatelj moj,

¹ Projekcija, ki so jo predvajali na praznovanju, je med množico izbranih podob in posnetkov Solčavskega vključevala tudi podobo človeških rok, ki držijo v Zemljo. Gre za različico znaka, ki ga sicer najdemo npr. na poštnih paketih, in opozarja na krhkost vsebine ter potrebo po skrbi zanjo (*Fragile – handle with care*). Podoba je sporočala, da moramo skrbeti za (naš) krhki planet, okolje, itn.. Skrb in krhkost sta tako bili »nezavedno« postavljeni v središče pozornosti. Za splošno pripombo v zvezi z omenjenim znakom se zahvaljujem Sanji Đurin.

² Pomen domačij, njihova »večnost« in »nespremenljivost«, v razmerju s katerimi so vsakokratni lastniki zgolj začasni skrbniki, se kaže tudi v preimenovanjih nekaterih družin z večjih kmetij na Solčavskem. Na domačijah Roban in Matk so v Robanovem oziroma Matkovem kotu pred časom spremenili svoje priimke tako, da so jih ponovno uskladili s hišnimi imeni oziroma imeni dolin. V tem se na simbolni ravni izražata medsebojna pripadnost in povezanost dolin in »njihovih« skrbnikov.

tvoj gozd? ... Da ... Ne daje pa mi samo drv in živalskega plena, temveč tudi drhtenje mogočnih krošenj in skrivnostne pogovore divjadi ... Pa so to, prijatelj moj, tvoja polja ... Da ... Polja pa mi ne dajejo samo novega zlatega zrnja, temveč so moja mati preživetja, sreča in obup, življenje in smrt ...³

Čprav se prispevek dotika nekaterih, tudi v slovenski etnologiji in antropologiji ustaljenih, pogosto medsebojno povezanih področij npr. oblikovanja lokalnosti (oziroma lokalne identifikacije in lokalne skupnosti), krajine, turizma, dediščine in varovanih območij (npr. Bajuk Senčar, 2005, 2013; Bajuk Senčar idr., 2019; Vranješ, 2005, 2008; Simonič, 2006; Kozorog, 2009, 2015; Fikfak idr., 2013, 2014; Kozorog, Poljak Istenič, 2014; Repič, 2018, 2021, 2023), je primarni cilj prispevka identifikacija estetike skrbi in krhkosti. Skrb za krajino razumem kot vrednotenjski in zaznavni odnos, zato govorim o estetiki skrbi, za njeno hrbtno stran – torej tisto, brez česar tega vrednotenja in zaznavanja ne bi bilo – pa predlagam estetsko kategorijo krhkosti. Omenjeni cilj bom zasledoval tako, da bom pretresal etnografijo percepcij domačinov in domačink s Solčavskega o njihovi lastni skrbi za krajino in skupnost ter o »tujem«, tj. institucionalnem varstvu, pa tudi o dejavnosti turistov na območju, s katerimi vplivajo na skrb domačinov samih. V pomembnem delu se torej stališča, ki me zanimajo, dotikajo razmerij med domačini in prišleki. Prav te percepcije uokvirja estetika skrbi, saj nastajajo kot povezave med specifičnimi načini gledanja in govora (Ngai, 2022: b. n. s.; prim. Eagleton, 1990: 15–17) ter vodijo k specifičnemu načinu delovanja oziroma so njegov del. Predpostavka estetike skrbi je krhkost predmeta skrbi, z njo pa domačini (samo)postavljajo kot edini ustrezni in legitimni skrbniki oziroma skrbnice (v nasprotju z naravo- in kulturovarstvenimi institucijami). Prav zato se v tem prispevku osredinjam izključno na »solčavsko perspektivo«, ob strani pa puščam poglede tistih, o katerih pripovedujejo domačini in ki so sicer prav tako sooblikujejo krajino, torej že omenjenih naravo- in kulturovarstvenih institucij oziroma njihovih predstavnikov in predstavnic pa turistov in turistk. Ob tem bom problematiziral določeno antropološko, tiho normativno razmišljanje o zadevnih tematikah, ki temelji na razkolu med domnevno odtujenim in avtentičnim pojmovanjem in delovanjem. Takšno razmišljanje vestno sledi domačinskim idealnotipskim podobam (prim. Fikfak, 2005), a je lahko uporabno, ko ga vzamemo z zrnem soli, kot hevrističen razloček.

Preden se posvetim estetiki skrbi in krhkosti sledi še beseda o še potekajočem etnografskem raziskovanju, na katerem temelji tukajšnje izvajanje. Zaradi nekaterih metodoloških specifik in morebitnih epistemoloških nesporazumov si zasluži nekaj pozornosti.

³ Dialog je sposojen iz romana *Kralj Samo* Ivana Sivca (2010).

Na kratko o družni etnografiji in njenih implikacijah

Terenske raziskave nisem izvajal (oziroma je ne izvajam) sam, vseskozi je šlo (oziroma gre) za skupnostno delo (Svetel, 2022: 75), po eni strani tesno povezano s poletnimi šolami »Etnološki tabor treh dolin«, ki potekajo na Solčavskem, po drugi pa z delovanjem raziskovalne skupine projekta DigiFREN.⁴ Raziskovalna skupnost več etnografov je omogočila, morda celo vsilila prav takšno premišljevanje in interpretiranje mojih oziroma naših opažanj in izkušenj. Kako, torej, je potekala »družna etnografija«, kot smo jo poimenovali nekoliko v šali?

Etnografsko terensko delo je vključevalo opazovanje z udeležbo, neformalne pogovore in polstrukturirane intervjuje (predvsem slednji so bili zanimivi za udeležence in udeleženke taborov), pa tudi različne prvine etnografskih sprehodov, digitalne, vizualne in čutne etnografije. Začelo se je leta 2020 s pripravami na prvi »Etnološki tabor treh dolin«, nadaljevalo na sami poletni šoli, njenih ponovitvah v letih 2021 in 2022 ter ob sporadičnih obiskih v času treh let (ob pisanju tega prispevka je zadnji obisk potekal julija 2023). Raziskovali smo (skoraj) vsi sodelujoči.⁵ Poletne šole so sestavljala predavanja na izbrane tematike, terensko raziskovanje, skupinske refleksije in javne predstavitve prvih ugotovitev. Zbrano oziroma ustvarjeno gradivo, večina so transkripcije pogovorov ter fotografije sogovornikov, predmetov in lokacij, terenski dnevniki in refleksije, smo prenašali na spletno platformo za hrambo, sistematizacijo in izmenjavo datotek. Gradivo se tako nenehno dopolnjuje in nadgrajuje, obenem pa je ves čas na razpolago vsem vpletenim. Tak način dela, ki v našem prostoru seveda ni brez prednikov (npr. Orlove terenske ekipe; Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja; Krmel Umek, Šmitek, 1987; Bajič, Abram, 2019; Rogelja Caf, Ledinek Lozej, 2021), tudi na Solčavskem (Anterić, Clarke, 2009),⁶ nam je omogočil iskanje vzporednic, sečnic in mimobežnic ter s tem spodbujal različne rabe gradiva in njegove interpretacije (Bajič idr., 2021; Svetel idr., 2022; tudi Svetel, 2022; Vršnik, 2022). Praviloma so se razvijale v pogovorih iz oči v oči, ne le med raziskovalci, temveč tudi z na tabor povabljenimi predavatelji in naposled z domačini. Razprave in premisleki so se praviloma začenjali

⁴ Projekt Digitalna estetizacija krhkih okolij (Digital Aestheticization of Fragile Environments) se etnografsko in zgodovinsko loteva estetizacije okolja in okoljskih sprememb ob uporabi digitalnih medijev in tehnologij v kontekstu vsakdanjega življenja in prostočasnih dejavnosti v naravi. Raziskava poteka v Sloveniji, na Hrvaškem, Poljskem, Finskem in Norveškem.

⁵ V različnih vlogah so sodelovali Sandi Abram, Ema Babnik, Blaž Bajič, Tatiana Bajuk Senčar, Alenka Bartulović, Sebastjan Brumat, Maša Čas Zajc, Vanja Germ, Petra Goljevšček, Vito Hazler, Božena Hostnik, Taja Ivanc, Tajda Jerkič, Barbara Klanjšek, Pia Krampl, Tina Krašovic, Pika Kristan, Žiga Korbar, Sarah Lunaček Brumen, Miha Kozorog, Boštjan Kravanja, Andraž Magajna, Eva Malovrh, Peter Mikša, Tara Miličinski, Tina Mlinarič, Rajko Muršič, Nina Ošep, Vesna Petrič, Saša Poljak Istenič, Jaka Repič, Saša Roškar, Sara Sakač, Marko Senčar Mrdaković, Mateja Slovenc, Staša Sušjan, Ana Svetel, Lina Troha, Elizabeta Vršnik, Matej Zabret, Polona Zabret, Veronika Zavratnik, Neža Zore, Julija Zupan in Simona Zupanc.

⁶ V letih 1932, 1970–1972 in 2004–2007 so na Solčavskem potekale britanske antropološko-turistične odprave društva Le Play, raziskave skupine Brathay oziroma skupno terensko delo Univerze v Londonu in Univerze v Ljubljani (gl. Anko idr., 2008).

Slika 1: Udeleženci in udeleženke etnografskega tabora ob večerni diskusiji, september 2022. Foto: Blaž Bajič.

že pri predavanjih, ki so tematsko uokvirila vsak posamičen dan, v manjših raziskovalnih skupinah so potekale čez dan, zvečer v nekoliko bolj formaliziranih debatah, se nadaljevale z mentorskimi konzultacijami prek spletnih komunikacijskih kanalov ali osebno, ob občasnih srečanjih med tabori in konzultacijami, v obliki komentarjev k besedilom, naposled pa tudi na vseh terenskih obiskih. Toda tovrstne intervencije je treba razumeti kot del trajajoče razprave, saj – ne glede na vključene posameznike in posameznice – vsaj implicitno nadaljujejo diskusije, začete v preteklih letih, ter hkrati začenjajo nove, ki se porajajo med različnimi prispevki in z njihovimi sopostavitvami (Svetel idr., 2022: 20).

Eno izmed interpretacij, ki se je razvila v tem, v praksi dobesedno anarhičnem procesu, predstavlja tudi to besedilo – tudi to je pot začelo v kolektivnem delu (Zavratnik idr., 2021; Bajič, Zavratnik, 2022). V tem smislu lahko ponovim (in nekoliko priredim) besede Cindy Milstein (2010: 7), ko pravi, da na prvo stran postavljeno (moje) ime zakriva dejstvo, da imamo, kakor pri vsem anarhičnem delovanju, opraviti z načrtnim, skupnostnim delovanjem. Toda (tudi) ob takšnem načinu dela se srečamo z neprijetnimi vprašanji napačnega razumevanja in težavami, ki izhajajo iz prisvajajo skupnega, saj (pre)hitro trčimo ob realno akademskega točkovanja (zagata je – navkljub prizadevanjem za razvoj sodelovalnega raziskovanja in pisanja – najbrž inherentna etnografskemu delu, morda nasploh produkciji akademske vednosti (Dolar, 2015)).

Po drugi strani pa takšno družno delo in njegovi proizvodi, ko jih postavimo pod epistemološki drobnogled, razgrinjajo problem »fetišizma besede« in »fetišizma soglasja«. Kolikor se nekritično zanašamo najprej na povedano, potem pa na transkribirano, se znajdemo v položaju, ko dokumentaristično reproduciramo »dejstva«, tj. ustaljene (samo)stereotipe in (samo)vednost, ter spregledamo »neravnine vsakdanje resničnosti« (Fikfak, 2005: 75–77). Najmanjši skupni imenovalac med opažanji soudeleženih raziskovalcev ali pa nekakšen seštevek teh opažanj, še posebej, če se sklada s stališči domačinov, se lahko zazdi kot popolna rešitev (nekako v smislu »resnica je nekje vmes« oziroma »več glav več ve« oziroma »če domačin tako pravi, potem je to nespodbitno res«). Takšno razumevanje je seveda problematično; zdi se, da je v ozadju nekaterih pojmovnih distinkcij, ki strukturirajo vplivno antropološko razumevanje topik, kakršni sta mdr. skrb in krajina, in ki veliki meri ustrezajo domačinskim idealnotipskim podobam, obenem pa prikrivajo dejansko delovanje ljudi. Zgolj partikularna, neizbežno jezikovno posredovana izkušnja sodelovanja in soudeleževanja lahko proizvede novo, potencialno posplošljivo razumevanje resničnosti onkraj »vsem nam« domačih prepričanj (Muršič, 2022). To pa nikakor ne pomeni, da ujame resničnost kot tako, v njeni celoti. Nasprotno, tudi znanstveno razumevanje oziroma znanstveni govor je obsojen na predstavljanje resničnosti »na način bodisi delnih prezentacij bodisi prezentacij delnih vsebin« (Fikfak, 2008: 27).

Zato je na eni strani treba domačinske »recitacije« (Green, 2012: 118) – način pripovedovanja, ki vključuje ponavljanje in potrjevanje poznanih retoričnih vzorcev, idealnotipskih podob, kulturnih prepričanj in ideoloških stališč, pa tudi etičnih in estetskih drž, s katerimi se ljudje družbeno umeščajo, skratka, govorjenje, ki ustvarja skupne »resnice« in jih spontano reproducira – obravnavati kritično, pristransko. Navsezadnje se o svojih lastnih recitacijah sprašujejo tudi domačini sami, ko pripovedujejo o doživetih dogodkih in neposrednih izkušnjah, četudi jih ne povsem zavržejo – kar, mimogrede, lahko ustvarja vtis, da tudi naključni pripetljaji sledijo natančno določenemu scenariju (Green, 2012: 119) oziroma da se spremenljivost ravna po nespremenljivosti. Podobno pa gre na drugi strani razumeti tudi »družno etnografijo« kot anarhično, skupnostno prakso raziskovanja in branja, ki lahko prav zaradi neizbežne delnosti razumevanj ustvarja vedno nova različna razumevanja (in razumevanja različnosti) (Fikfak, 2008: 27–28), ki pa vseeno sledijo (in soustvarjajo) resničnosti (Carrithers, 2014). Kolikor je tudi pričujoča interpretacija nastala v tem procesu, je nastala le v svoji pristranskosti, delnosti, različnosti, v razmerju z drugimi.

V čem je torej razlika, ki jo prinaša to besedilo? Razlika je, upam, v uvodoma omenjenih pojmih estetike skrbi in krhkosti. Gre za izraza, ki ju med domačini ne bomo slišali prav pogosto, če sploh. »Etnografsko-dogmatično« gre za izmišljotini, za teoretski oziroma etnografski fikciji, toda za fikciji, ki lahko izrazita določeno slepo pego, »resnico«, onkraj dokumentarnega poročanja o dejstvih. Kako torej razumeti skrb? In kako krhkost?

Skrb in krhkost

Patrick McKearney in Megha Amrith (2021) sta skrb opredelila kot družbeno univerzalno vrsto odnosa, obenem pa ugotavljata, da si družbe zamišljajo, organizirajo in izvajajo skrb zelo različno, celo na (kvazi)diametralno nasprotno načine (prim. Alber, Drothbom, 2015; Thelen, 2021). Skrb se praviloma odvija v okoliščinah družbene, tj. politične, ekonomske, etnične, razredne, zdravstvene, starostne in spolne neenakosti, pa naj bo organizirana v sorodstvu, skupnosti, državi ali na tržišču. In, končno, gre za odnos, ki »materialno eksistira« (Althusser, 2000) v neskončnem nizu institucij, praks in diskurzov, v katerih se opredeljuje, kdo (ali kaj) so legitimni (in tudi legalni) oskrbovanci in kdo skrbniki. Med oskrbovanci se kot eksemplarični primeri ponujajo bolni, ostareli in otroci, med skrbniki pa članice družine, poklicno osebje, kot so negovalke in zdravniki (sic!), varuške, socialni in humanitarni delavci. Vendar je mogoče obe kategoriji precej razširiti, pa tudi relativizirati (npr. Spaid, 2022). Mnogi, velikokrat tisti, ki se navdihujejo pri »etiki skrbi«, skrb povezujejo s pozornostjo, empatijo in odzivnostjo (Hamington, Flower, 2021).⁷ Angažirano podarjajo tudi, da je skrb nujna sestavina solidarnosti in soodvisnosti (in nasprotno), da zahteva in ustvarja pravičnost in enakopravnost, ter zagovarjajo demokratizacijo oziroma politizacijo skrbi – tudi v odnosu do »več-kot-človeških« entitet (Tronto, 2013; The Care Collective, 2020; Thompson, 2020). Za tukajšnji premislek pa je najpomembnejše, da je tudi antropologija v zadnjem času, pod vplivom t. i. večvrstne etnografije (npr. Kirksey, Helmreich, 2010; Kozorog, 2020) oziroma splošnejšega obrata k »več-kot-človeškemu« (npr. Haraway, 2008; Puig de la Bellacasa, 2017), opazila odnose skrbi, ki vključujejo tudi rastline (Hartigan, 2017), živali (Salazar Parreñas, 2018) in krajine (Hilton, 2022).

Na kratko se velja ustaviti pri delu Amande Hilton (2022); avtorica namreč opaža, da so predmet skrbi tudi konkretne krajine, v katerih in s katerimi si ljudje ustvarjajo svoja življenja. »Prakse skrbi« (*praxis of care*) je opazovala med sicilijskimi oljkarji. Te so izraz lokalne moralne ekonomije, vrednot, ki so za oljkarje utelešene v nasadih oljk. Spoštovanje, predanost, celo ljubezen so v »dialektični napetosti s kontekstom ekonomskega in ekološkega propadanja, ki ga najbolje ponazarja opuščanje [oljkarstva, zemlje], do katerega so pripeljala stoletja politične marginalizacije in razvrednotenja oljgarskih krajin ter načinov preživetja« (Hilton, 2022: 264). Ob njenem premisleku velja omeniti, da se sklicuje na etiko skrbi Marie Puig de la Bellacasa (2010, 2011), po kateri etika skrbi narekuje afektivno, materialno-vitalno, etično-politično zavezo predmetu raziskave in njegovemu postajanju, primarni nosilci etike skrbi pa

⁷ Etika skrbi je sicer področje feministično-filozofske etike, ki se je oblikovalo v 90. letih prejšnjega stoletja. Namesto abstraktnih konceptov, kot sta pravica ali pravičnost kot vir in privilegirano mesto etičnega delovanja, poudarja konkretne človeške odnose in vsakdanje, tudi intimne dejavnosti.

so raziskovalci.⁸ Na kratko, po Puig de la Bellacasa je etika skrbi normativna (Spaid, 2022), postkritična, afirmacionistična raziskovalna etika. Toda tudi če zanemarimo očitne teoretske težave s tovrstno, v sodobnem družboslovju in humanistiki domala vsenavzočo držo (Noys, 2014; za specifično antropološki primer gl. Bajič, 2016), se ob njeni pretvorbi v interpretativni pristop srečamo z etnografskim problemom: ljudje, katerih delovanje (domnevno) opisujemo, kaj hitro postanejo utelešenja etike skrbi, s tem pa tudi normativnosti, s katero se identificira sam raziskovalec (to samo sicer nujno še ne pomeni, da ne more zadeti »resnice«), obenem pa spregledamo drugačne, nevšečne, nemara politično nekorektne itn. oblike skrbi. Težnja, da opisovani ljudje postanejo utelešenja te etike, je razvidna tudi v delu Amande Hilton, ko – ob siceršnji »etnografski prekrstitvi« etike v prakso, ki bi jo zaradi združevanja telesnega in konceptualnega (Hilton, 2022: 264) ter njenega nihanja med kategorijami »trpkosti in lepote« lahko imenovali tudi estetika skrbi (gl. v nadaljevanju) – zanemari »vsakdanjo etiko« (Lambek, 2010), ki je tudi pragmatična, kritična, celo protestna.

Po čem naj torej prepoznamo skrb, če velja, da so njene pojavne oblike družbeno zelo različne, so postavljene tako v razmerja (politične, ekonomske, spolne, starostne itn.) neenakosti kot enakosti, vključujejo različne akterje, afektivnosti, prakse ipd., da je skrb, skratka, kontekstualno oziroma situacijsko pogojena?⁹ Drugače rečeno, kaj je skupno množstvu raznoterih odnosov ohranjanja, podpore in nege, kaj je unarna poteza – zgoraj omenjena fikcija – skrbi? Kolikor razumemo skrb kot odnos, hitro ugotovimo, da se v njem vzpostavljajo oskrbovanci in skrbniki, da prve zaznamuje krhkost, potreba po tem, da se zanje skrbi, druge zmožnost, da skrbijo za blaginjo prvih (Lambek, 2010: 15; Spaid, 2022: 135). Enako velja tudi za okolje, kakor v kontekstu razprave o globalnih podnebnih spremembah pravi Thomas H. Eriksen (2016: 17): »V sodobnem svetu se je narava nekako sesula v kulturo: narava ni več ogrožajoč Drugi, danes je pogosto prikazana kot krhka in šibka, sama ogrožena in potrebna zaščite skrbnih in sočutnih ljudi, ki se zavedajo svoje odgovornosti za ves planet«. ¹⁰ Še več, po Juno Salazar Parreñas (2018) so odnosi skrbi utemeljeni ne le v sobivanju in soodvisnosti oskrbovancev in skrbnikov (Thompson, 2020; prim. Vršnik, 2022: 148), temveč tudi

⁸ V tem sledi Brunu Latourju (2004), ki je za prvi korak od domnevno objektivnih dejstev (*matters of fact*) predlagal izraz »zadeve zanimanja« (*matters of concern*), Puig de la Bellacasa pa je za naslednji korak predlagala izraz »zadeve skrbi« (*matters of care*).

⁹ Najbrž ni treba posebej poudarjati, da navedeno ne izključuje možnosti, da je konkretna oseba vpletena v več takšnih odnosov hkrati, da je enkrat skrbnik, drugič oskrbovanec, da torej prihaja do »verženja« odnosov skrbi (Kittay, 1999 v Dalmiya, 2021: 69–70).

¹⁰ Obenem je seveda res – kot nadaljuje tudi Eriksen (2016: 17) –, da naravo danes dojemamo tudi kot ogrožajočo: vremenske ujme, suše, poplave, požari, ipd. grozijo, da bo naš planet sčasoma postal docela neprimeren za človeško življenje. Nakazano dvojnost narave lahko vidimo tudi v opažanjih sogovornikov in sogovornic s Solčavskega. V neformalnem pogovoru je domačinka iz Logarske doline, ki dela v turizmu, poudarila, da skala okoliških gora zaradi vedno bolj nestanovitnih zim postaja vse bolj krusljiva in zato nevarna za obiskovalce; ker nismo skrbeli za – v tem primeru – dobesedno krhko naravo, ta postaja še krhkejša in »neskrbna«. Kako bodo na dojetje narave vplivale katastrofalne poplave, ki so zgodile v začetku avgusta 2023, pa je zaenkrat vprašanje brez odgovora.

priznani skupni krhkosti – to tudi ločuje skrb od na nadzoru temelječega varovanja, kakršno poznamo v konvencionalnem, (post)kolonialnem naravovarstvu (ali pa, recimo temu, zgolj utilitarne nege ali vzdrževanja). Krhek, tj. tak, čigar blaginja je zaradi teh ali onih sprememb ogrožena (Mortari, 2021), torej ni le oskrbovanec, temveč potencialno tudi skrbnik. Skrb je torej razmerje oziroma soodvisnost med oskrbovanci in skrbniki, je razmerje med krhkostjo in zmožnostjo (oziroma, kot bomo videli, odvisnostjo in avtonomijo, nemara tudi spremenljivostjo in nespremenljivostjo), kar pa ne pomeni, da smemo skrb razumeti zgolj in samo kot »formalno« razmerje.

Skrb, trdi Michael Lambek (2010: 15), presega razlikovanje med čutnim in razumskim (to mimogrede omeni, kot že rečeno, tudi Hilton (2022: 264)).¹¹ V tem pogledu lahko opazimo sorodnosti z estetiko, če jo razumemo kot povezave med načini gledanja (oziroma zaznave) in vrednotenja (oziroma diskurzom) (Eagleton, 1990: 15–17; Ngai, 2022: b. n. s.). Zato ni presenetljivo, da v zadnjem času več avtorjev razpravlja ne le o etiki, temveč tudi o estetiki skrbi (Thompson, 2015, 2020; Spaid, 2022; Sutton, 2022).¹² V splošnem se ta nanaša na »vrednote, ki jih uresničimo v relacijskem procesu [skrbi] med posamezniki ali skupinami [pa tudi živalmi, rastlinami, krajinami] skozi čas«, gre za »čutno etično prakso, [...] ki vključuje ne le učenje pozornosti in potrpežljivosti, načinov poslušanja in odgovarjanja, temveč tudi premišljevanje o lastnem odnosu do drugačnosti in izključenosti« (Thompson, 2015: 44). Drugače rečeno, vključuje »uveščinjeno« (Ingold, 2000) »navezenje-v-delovanju« (zmožnega) skrbnika (npr. gledanje; Grasseni, 2009) na (krhkega) oskrbovanca.

Oba izraza – »estetika« in »krajina« (Cosgrove, 1984; Hirsch, 1995: 2–3) – velikokrat povezujemo s praksami v umetnosti, predvsem s slikarstvom in fotografijo, vendar je njun pomen (lahko) precej širši: prva se nanaša tudi na prekrivanje zaznavnega in diskurzivnega (Eagleton, 1990; Ngai, 2022), druga na konkretno okolje, odnos in kulturni kontekst, ki ga oblikuje (Kozorog, 2009: 52). Ob dvojnosti obeh pojmov lahko po Joju Vergunstu idr. »začrtamo jasno mejo med estetiko krajine [*landscape aesthetics*], ki oblikuje pogled in zahtevo slikovitosti, ter krajinsko estetiko [*aesthetics of the land*], ki je vpeta v vsakdanje, praktično delovanje v okolju«; to v sebi nosi »pomene in vrednote« skupnosti (Vergunst idr., 2012: 8; prim. Lewis, 2012) oziroma »na kraju utemeljeno moralno ekonomijo«

¹¹ Poleg tega pa gre za afektivno kompleksen odnos, saj lahko – pogosto hkrati – vključuje tako občutke povezanosti in pripadnosti kot zavračanja in osamljenosti, željo in prisilo, nežnost in ostrino, naklonjenost in odpor (in še kaj).

¹² O estetiki skrbi so pisali predvsem v zvezi z različnimi področji umetnosti, kar pa nikakor ne pomeni, da ni del drugih področij družbenega delovanja. Teatrolog James Thompson (2020: 219) npr. navaja primere gledaliških predstav in delavnic, ki s tem, ko na novo »distribuirajo čutno« (tako se je v zvezi temeljni politike izrazil Jacques Rancière (2004)), »spodbujajo in nemara ustvarjajo medčloveške odnose, globoko zaznamovane z medsebojno skrbjo«. Čeprav Thompson poudarja vprašanje, kako lahko umetnost spreminja estetiko skrbi v smeri »pravičnejše porazdelitve skrbi in povečanja zmožnosti udeležencev, da skrbijo in so oskrbljeni,« pa je jasno, da lahko estetiko skrbi prakticiramo tudi v »resničnem« življenju. Do podobnih sklepov je v krajši razpravi o tem, kako vrtnarji skrbijo za rastline in vrtove, prišla tudi Sue Spaid (2022: 134–136), ko pravi, da skrb vedno vključuje preusmerjanje percepcije (Spaid, 2022: 142).

(Hilton, 2022: 264).¹³ Posledično je smiselno govoriti o estetiki skrbi za krajino, tj. o čutnem in vrednotenjskem odnosu, ki je usmerjen v ohranjanje, zagotavljanje oziroma povečevanje dobrobiti krajine. V tem odnosu se krajina »samodejno« predpostavlja kot krhka, tj. odvisna od (ustrezne) dejavnosti skrbnika, ki je tudi sam odvisen od njene dobrobiti. Krhkost, drugače rečeno, deluje kot estetska kategorija, tj. preplet specifičnih percepcij in diskurzov. »Solčavsko različico« teh predstavljam v naslednjem razdelku.

S spoznanjem, da imamo tudi pri skrbi oziroma krhkosti opraviti s specifičnim odnosom oziroma kategorijo, in implikacijo, da sta del množice drugih, kot so npr. varovanje ali nadzor oziroma lepo, sublimno, norčavo, zanimivo ali ljubko, se izognemo nevarnosti, opazni pri nekaterih obravnavanih avtorjih, da bi se omejili na »deleuze-guattarijevsko« alternativo med oddaljenim, odtujenim, objektivirajočim pogledom in intimnim, angažiranim, avtentičnim, »sprejemajočim« gledanjem, ki v mnogočem posnema domačinske recitacije in stališča. Zato oziroma tudi zaradi tega je treba poudariti, da lahko opisano razumevanje oziroma razloček med estetiko krajine in krajinsko estetiko, podobno kot omenjeni razloček med varstvom in skrbjo, razumemo bolj v smislu hevrističnih distinkcij kot celovitega opisa percepcij. Lahko nam pomagajo razumeti razločke, ki jih postavljajo naši sogovorniki in se dotikajo domačinskega samorazumevanja oziroma konstrukcije Drugega. Toda, kakor uvodoma omenjeno, nas morebitno »ujemanje« etskega in emskega pogleda ne sme zavesti. Zanikanje pristranskosti hitro pripelje do esencijalizacije, npr. turistov, varstvenikov in konservatorjev kot »odtujenežev«, domačinov pa kot »vpletenežev« (prim. Hirsch, 1995: 13; Palmer, 2018; Gruppuso, 2020).

Torišča skrbi

Četudi oziroma prav zato nas lahko opisano razumevanje – ker zvede množstvo mogočih pozicij na preprosto distinkcijo, osnovano vzdolž razlike med domnevno avtentičnim in odtujenim pogledom –, elegantno uvede v solčavsko »krajino«, saj v določenih razsežnostih v njem odseva tisti razloček, ki ga domačini kot skrbniki krajine postavljajo (tudi) v odnosu do varstvenih režimov in turizma.¹⁴ Drugače rečeno, razloček med varstvom in skrbjo ter estetiko krajine in krajinsko estetiko, še več, med »nepravilnim« in »pravičnim« odnosom do domačinov in krajine je uporaben, ker je sam del domačinskih

¹³ Zgledi za to distinkcijo so paradigmatično zastavljeni v delu Tima Ingolda (Bajič, 2016). Vendar pa je, kot je že pred časom na primeru razhajanj med biologi in ribiči pokazala M. Estelle Smith (1995), z etnografske pozicije smiselneje govoriti o različnih aksiomih, predpostavkah in pojmi (četudi morda katerji uporabljajo iste besede, kar rado vodi v nesporazume) – teh je lahko načeloma nešteto in se ni smiselno omejevati z vnaprej postavljenimi alternativami. Njenemu zgledu deloma sledim v nadaljevanju, ko omenjam različne odnose in estetske kategorije, pa tudi ko govorim o (ne)razumevanjih dediščine in narave.

¹⁴ Poleg zgoraj omenjenih lahko opazimo vzporedno distinkcijo tudi v razmerju z institucijami na področju lova, gozdarstva, okolja, gorništv, arheologije, naposled tudi države in naddržavnih zvez.

recitacij (Jerkič, Kristan, Mlinarič, 2021; Korbar, Krašovic, Troha, 2021; Lenar, 2021; Vršnik, 2022; prim. Vranješ, 2005; Lewis, 2012; Hilton, 2022). Poglejmo si nekaj teh.

Varovanje in skrb, dediščina in zapuščina

Kakor omenjeno, je velik del Solčavskega naravo- ali kulturnovarstveno zavarovan (in nadzorovan). Pri nastajanju varovanih območij in dediščinjenju, ne glede na specifičen režim oziroma pravno-formalni status, ki se ob tem uveljavi, lahko, podobno, kakor bomo videli ob turistifikaciji, opazimo, da predpostavlja izvzetje »stvari« iz procesov, v katerih sicer nastajajo, tj. izbiro in povzdignjenje v izjemo. V tem postopku se kraji in predmeti preoblikujejo iz funkcionalnih »stvari« v »objekte« predstavljanja in razstavljanja (Harrison, 2013: 69). Varovani »objekti« so razglašeni – odločitev za varovanje je v svojem jedru politična in ekonomska (Simonič, 2006; Muršič, 2010) – za nosilce izbranih vrednot (kolektivnega spomina, biodiverzitete itn.) in postavljeni »v razliko« med preteklostjo in sedanostjo, večnostjo in minljivostjo, skupnostjo in kapitalom, profanim in svetim. Zato ni presenetljivo, da so tudi ljudje, katerih načine življenja zadevajo takšni režimi, sami (velikokrat) v negotovosti ter da prihaja do razhajanj v razumevanjih in sporov glede varovanja oziroma skrbi. To, da želijo varstvene institucije »zamrzniti« krajino in njene »sestavine«, opažajo tudi domačini (prim. Bajuk Senčar, 2013: 21).

Solčavani, sploh tisti, katerih domačije so zavarovane, se, ko gre za njihove predstave glede »normalnega« vsakdanjega življenja, ob varstvenih in konservatorskih režimih pogosto srečujejo in spoprijemajo z omejitvami. Zlasti dejavnosti Zavoda za varstvo kulturne dediščine (ZVKD) razumejo kot problematične, nepravilne, arbitrarne.¹⁵ Sogovornica iz Robanovega kota, ki deluje na turistični kmetiji, na podlagi svojih izkušenj poudarja, da bi bil sprejemljivejši in produktivnejši »spodbujevalen pristop«. Po njenem bi ZVKD moral

*ponujati, spraševati – »A boste kaj naredili? Dajte, naredimo skupaj!«
Ne moreš pa ti zdaj tiste ljudi tukaj kaznovati, ker itak skrbijo za krajino
za vse. [Ni sprejemljivo], da jim boš pa ti skoz nekaj [ukazoval]. Kar
je, je, ne moreš jim ti zdaj neke kazni devat [dajati]. Mislim, zakaj bi.*

¹⁵ Občutek, da so domačini obravnavani neenakopravno, je bil posebej izrazit med prebivalci Logarske doline v času načrtovanja in graditve nove planinske koče na Okrešlju. Ko je leta 2019 pogorel dobrih 100 let star Frischaufov dom (v času obstoja sicer večkrat prenovljen in povečan), je ob odobritvi ZVKD PD Celje-Matica na natečaju izbral izrazito »moderno« zasnovano kočo. Mnogi domačini so poudarjali, da je bilo planinsko društvo deležno izjemno »naklonjene« obravnave, zanje pa da veljajo drakonski predpisi. Na neki način so sicer imeli prav, saj knica, kjer danes že stoji skoraj dokončana postojanka, leži zunaj mej zaščitene kulturne krajine – a prav to se ni skladalo s percepcijo domačinov, saj so planine zanje nujno del domačij. Vendar pa jih tudi poznavanje formalnih mej varstvenega režima ne prepriča: domačini večinoma ostajajo nenaklonjeni izbiri PD-ja, saj menijo, da se takšna arhitektura nikakor ne sklada s krajino. Redki, posebej tisti, ki si v dolini želijo bolj mondenega turizma, jo podpirajo (kritizirajo pa dosedanje pomanjkanje prenov planinskih domov na območju).

*Pa samo slabo voljo delati, ker že itak ni tako enostavno tu preživeti. [...] Tako da ne moreš ti živeti v enih plesnivih okvirjih hiš, ki so bile res slabo narejene, pa si kvarit zdravje pa vse.*¹⁶

Na prvi pogled pa se vseeno zdi, da bi bilo napačno, če bi domnevali, da nasprotujejo »varstvu« in »dediščini«. Prav nasprotno, oboje, tako pravijo, podpirajo (Jerkič, Kristan, Mlinarič, 2021: 88). Od kod torej razhajanja in trditve domačinov, da so podvrženi nerazumnim omejitvam? Če drži, da varovanje predpostavlja izvzetje v »medsvetje« (Muršič, 2010: 6–7) med vsakdanjim življenjem in povzdignjenimi ideali, praktičnim in nedotakljivim, potem se zdi, da predvsem Območna enota ZVKD teži k varovanju kot konzervaciji, »zamrznitvi« v času neke zamišljene preteklosti skupnosti, da, skratka, poudarja »drugi pol«. Toda domačini svojo prakso opisujejo ne toliko v smislu vsakdanjega življenja *vis-à-vis* povzdignjenim idealom oziroma »prvemu polu« samemu po sebi, temveč pogosto mimo dihotomije, kot skrb, ki je mogoča le, če vključuje prilagajanje in spreminjanje glede na njihove potrebe v danem trenutku in pričakovani prihodnosti. Domačijski očitke je tako v tem, da so institucije neuvidevne, ker ne priznajo pomena celote tistega, kar so jim predniki zapustili v zgolj začasno skrb, ter vseh dejavnosti, ki določajo in ustvarjajo njihovo skrb, ta pa se mora sama »smiselno posodabljati« (uvajati prilagoditve okoljskim spremembam, kot so nove vrste živali in rastlin, uporabljati nove gradbene materiale, uvajati novo kmetijsko mehanizacijo ipd.; Zavratnik idr., 2021; Bajič, Zavratnik, 2022; Krašovic, 2022). »Smiselno posodabljanje« oziroma vsakdanje življenje samo mora (p)ostati nedotakljivo, če naj domačini skrbijo za krajino in vse njene »sestavine« na način, ki bo ustrezal njihovim merilom. V njem je skrb za krajino obenem tudi skrb za lastno blaginjo in, v podaljšku, za skupnost. Lahko bi kvečjemu rekli, da vsakdanje življenje zanje je povzdignjen ideal, praktično pa je nedotakljivo. Gospodar največje domačije v Logu v Logarski dolini je svojo vlogo (začasnega) oskrbnika (»večne«) domačije jasno artikuliral in dodal, da bo tudi v prihodnje kljub vmešavanju ZVKD skrbel za »svojo« kulturno dediščino:

*Kmetija gre iz roda v rod, v bistvu jaz pravim, da sem oskrbnik, pa bom dal naprej svojemu otroku enemu, kateri pač bo. [...] Taka je tradicija, naj bi bila. Kmetija se naj ne deli, ker mora ostati taka, kot je. [...] Tisti, ki je zaveden, tak kmet, ne bo prodal svoje zemlje, za boga ne. [...] [Ukvarjanje z dediščino se mi ni] zamerilo, ne, jaz bom tako delal po svoje. Samo škoda je časa, da se moraš kregati [z ZVKD] pa doprinašati, škoda je časa. Jaz bom tako ali tako naredil, kot sem si namislil. Samo v sklopu te kulturne dediščine.*¹⁷

¹⁶ Intervju so opravili Petra Goljevšček, Žiga Korbar, Pika Kristan in Elizabeta Vršnik.

¹⁷ Intervju so opravile Tina Mlinarič, Lina Troha in Tina Krašovic.

Čprav oboji govorijo o dediščini, je – s hevristično-analitične perspektive – nujno, da razločimo ne samo med različnimi razumevanji dediščine, npr. med postvarjajočim in angažiranim pogledom, temveč tudi med docela različnimi »objekti«, med v sedanjosti bivajočimi ostanki preteklosti, kot jih izbirajo in uokvirjajo pristojne institucije, tj. dediščino, in sledni prednikov, kot jih dojemajo, si jih prisvajajo in uporabljajo domačini, tj. zapuščino (prim. Baskar, 2005: 41–42; Harrison, 2015). Institucionalno varovanje dediščine je za Solčavane (pre)pogosto poseg v njihovo – osebno in skupnostno – avtonomijo, poseg, ki izhaja iz nerazumevanja zapuščine in skrbi, pri čemer ne preživijo ne domačija ne domačini, če se ne prilagajajo spremembam (Vršnik, 2022).¹⁸ Pa vendar, k tem sodijo tudi pragmatična, koristoljubna prizadevanja za sodelovanje z varstvenimi institucijami, saj tako domačini lahko pridobijo finančna sredstva za obnove, subvencije, za posodabljanje kmetijske mehanizacije (ta prizadevanja so sicer individualna, a se sklicujejo in izražajo kolektivno »skrb za skrb«, se osmišljajo med osebnim in recitacijskim). Dediščina tako na neki točki postane »sestavina« zapuščine, varovanje pa del skrbi.

Shajati s turisti

Solčavsko mnogi poznajo kot turistični cilj, kraj za oddih v neokrnjeni naravi, planinarjenje in gorništvu. To ni presenetljivo, če upoštevamo zgodovino razvoja turizma na območju (začetki segajo v drugo polovico 19. stoletja, ko so v gore nad Solčavskim začeli zahajati gorniki in ljubitelji narave, sicer pa se je intenzivneje začel razvijati po 2. svetovni vojni; Kocbek, Kos, 1894; Režek, 1959; Clarke, 2007), predvsem pa močno turistično promocijo. Krajina Solčavskega je bila npr. poudarjena tudi v znameniti (in vplivni) akciji »Slovenija, moja dežela«. Z videom *Gostje prihajajo* (rež. Jaka Judnič, 1986) so predvsem Logarsko dolino povzdignili med najprezentativnejše krajine,¹⁹ pomembne tudi za oblikovanje nacionalne identitete (Kučan, 1998; Klaus, 2014).²⁰ V zadnjem času pa so na medmrežju postale viralne tudi podobe Robanovega travnika in Ojstrice ter panoramski posnetki z brezpilotnimi letalniki (s prvimi na domačiji Roban nimajo težav, saj slike nastajajo dobesedno s poti, ki vodi mimo travnika, z drugimi pač, saj posnetki zahtevajo prehajanje meja poti in sprejemljivega; gl. nadaljevanje).

Takšne podobe – če sledimo opisanemu razumevanju – varujejo oziroma nadzorujejo krajino, so del estetike krajine. Krajino predstavijo kot »objekt«, kot nekaj nam zunanjega in od nas neodvisnega, nekaj, kar je tam zato, da opazujemo ali izrabimo, porabimo, uokvirimo in zamrznemo (Lewis, 2012: 99). Drugače rečeno, gre za oblikovanje

¹⁸ Velja tudi nasprotno: s perspektive konservacije je (domačijska) skrb za zapuščino videti kot namerna brezobzornost do dediščine (Hostnik, Klanšek, 2021: 74).

¹⁹ Fotografiranje z vstopa v dolino ali spred Hotela Plesnik z razgledom proti zatrepu doline je danes tako ali tako turistični »must do« (gl. Slika 2).

²⁰ Deli omenjenega videa so bili predvajani tudi na uvodoma omenjenem praznovanju.

»turistične krajine« (Kozorog, 2009: 44–54), za konstrukcijo elementov za »turistični pogled« (Urry, Larsen, 2011). Po Henriju Lefebvru (1991: 132) je to nezadostna, meščanska percepcija krajine kot nedotaknjene narave. Nezadostnost teh podob oziroma percepcije je v tem, da v preoblikovanju in ohranjanju krajine spregledajo vlogo dela oziroma skrbi (v tem spregledu tiči tudi njena politična oziroma ideološka razsežnost). Z drugimi besedami, prezrejo ljudi, ki živijo v krajini in z njo. In, če sledimo opažanjem domačinov, tudi na Solčavskem »zunanji«, ki domnevno izvajajo estetiko krajine, pogosto sploh ne opazijo (in zaradi tega tudi ne priznajo) dela domačinov:

Meni se zdi, da so vsi naši kraji zelo dobro ohranjeni. Meni se zdi, da bi včasih lahko tudi kaj pohvalili. Kakor je tukaj zelo ohranjeno. In koliko je to truda notri. Dostikrat je tudi prišla skupina študentov, pa vsega, da jim predstavimo kmetije pa način življenja. In v bistvu se sploh ne vidi, da se kaj na kmetiji dela. Tako, kakor da je vse samo. Kar, da je. Prideš sem in kar je. Ampak notri so vlaganja od jutra do večera. Ne morete vi sploh videt. [...] Recimo, človek pride in če nisi iz takega poklica, ti sploh ne veš, koliko je notri truda. Da to vse, te robove pokosimo, pograbimo, da se vse to obnavlja. Ker če mi tukaj ne bi živeli, recimo v dveh letih je čisto druga krajina. In to ni prav, da tega ne spodbujajo. Da bi enkrat rekli: »Hvala, da tako živite, ker imamo še mi nekaj od tega.«²¹

Krajina, kakršna je danes, je začasni rezultat dolge zgodovine oblikovanja in preoblikovanja, neskončnega niza opravil (Ingold, 2000: 189–208), na Solčavskem primarno gozdarskih in živinorejskih, a tudi nalog, ki niso bile opravljene, npr. opuščanje visokogorskih pašnikov in posledično zaraščanje.²² Toda za spoznanje, da je krajina, kakršna je danes, njena ohranjenost oziroma dobrobit, odvisna od skrbi domačinov, je potrebno »uveščinjeno gledanje« (Grasseni, 2009). Poleg tega percepcijske veščine, ki se jih naučimo s participacijo v specifičnih skupnostih, omogočajo tudi prepoznavanje lepote, drugačne od lepote turističnega pogleda (prim. Vršnik, 2022: 139–140; tudi Vranješ, 2005). Kot je povedala gospodarica turistične kmetije iz Matkovega kota:

Kar imamo živinoreje, [imamo] predvsem, da se ohranja krajina, ne zato, ker bi nam bil to vir dohodka, da se vse pokosi, da se ne zarastejo travniki, da malo lepše zgleda, da imamo lastno mleko in meso, kokoši, da imamo svoja jajca, smo recimo delno samooskrbni.²³

²¹ Intervju so opravili Petra Goljevšček, Žiga Korbar, Pika Kristan in Elizabeta Vršnik.

²² Zaraščanje je zaradi sprememb načinov gospodarjenja opazno od 2. svetovne vojne naprej (Fajgelj, 1953; Meze, 1963; Anko idr., 2007; Vršnik, 2022), a se nekatere planine v zadnjem času, potem ko so zgradili več dostopnih cest, obnavljajo.

²³ Intervju sta opravili Taja Ivanc in Vanja Germ.

Slika 2: Obiskovalki Logarske doline fotografirata krajino, kot se kaže pri vходу v dolino, junij 2022. Foto: Blaž Bajič.

Vidimo lahko, da je percepcija domačinov estetska, da sicer meri na lepoto, a obenem zaznava krhkost krajine, ki kliče po (o)skrbi.

Lepota in krhkost sta bili posredi tudi ob ustanavljanju Krajinskega parka Logarska dolina in Krajinskega parka Robanov kot (Roban, 1991: 1; Prelesnik, 2022: 4), ki sta (bila) zamišljena kot »orodji« za lažje upravljanje z obema dolinama.²⁴ Krajinski park Logarska dolina je predstavljal enkratni primer upravljalvske prakse v evropskem kontekstu (Anterić, Clarke, 2009: 16), saj so med letoma 1992 in 2016 park vodili

²⁴ V sedanji obliki sta parka nastala leta 1987, med obema vojnoma pa bi skoraj prišlo do ustanovitve Nacionalnega parka Logarska dolina-Okrešelj. Robanov kot je bil sicer že leta 1949 zavarovan kot naravna znamenitost (Roban, 1991: 1).

prebivalci Logarske doline.²⁵ Ocene uspešnosti oziroma ciljev delovanja podjetja domačinov, ki so imeli koncesijo za upravljanje s krajinskim parkom, so bile sicer različne, vse pa so izhajale iz estetike skrbi oziroma se sklicevale na dobrobit krajine (Prelesnik, 2016). Nesoglasja so nazadnje pripeljala do odvzema koncesije, a zdi se, da je podjetje predstavljalo, če nič drugega, pomemben simbolni trenutek, ko so domačini vsaj nominalno odločali o svoji dolini. Dolino so pred ustanovitvijo parka pestile težave, povezane s prometom in (pre)velikim številom (dnevnih) obiskovalcev. Toda, kot je poudarila domačinka, ki deluje v turizmu:

Dejansko se stanje z razglasitvijo [krajinskega] parka ni spremenilo, sploh ne, ampak s tem potem, ko so se zagotovile finance, da se je uredila dolina. Dejansko se stvari niso začele urejati, dokler se niso domačini dogovorili, ustanovili podjetje Logarska dolina, d. o. o., in začeli z urejanjem Logarske doline in se odločili, da se bo začela pobirati vstopnina. In je bil prvi tak primer v Sloveniji oziroma kjer je Logarska dobila koncesijo za upravljanje, pa tudi domačini so vsako leto sprejemali plan dela, pa določali, kaj se bo delalo za ta denar, ki je prišel od parkirnine.²⁶

Nekateri domačini so si, da bi zagotovili zanesljivejše temelje za upravljanje in večjo prepoznavnost kraja, prizadevali, da bi projekt nadgradili s preoblikovanjem oziroma vključitvijo Krajinskega parka Logarska dolina (in drugih delov Solčavskega) v nastajajoči regijski park Kamniško-Savinjske Alpe. Nekdanji direktor Logarske doline d. o. o. in eden od pobudnikov ustanovitve regijskega parka je pripovedoval, da so parki »za razvoj turizma izjemno pomembni, zavarovana območja vedno bolj [zaželeni] ..., tam naj bi bil lepši zrak, ohranjena narava, tradicionalna prehrana in to, te parkirne službe stvari vzpodbujajo.« Tudi v tem primeru bi lahko rekli, da sta se povzdig v izjemo in vsakdanje življenje, varovanje in skrb prekrila, prizadevanja za ustanovitev regijskega parka pa so to težnjo želela nadgraditi. Vendar do ustanovitve regijskega parka ni prišlo, saj so nekateri temu nasprotovali, čeprav »niso vedli prav dobro povedat, zakaj so proti, ampak je to bil nek prastrah na varovanem območju, [češ da bo] potem pa vse prepovedano in tako naprej.«²⁷ Leta 2016 je ob naraščajočem številu turistov in pod vplivom razhajanj o prihodnji obliki skrbi za dolino, bojzani nekaterih pred strožjimi omejitvami v kmetijstvu, neugodnem finančnem položaju in domnevnih nepravilnostih koncesijo za upravljanje s krajinskim parkom prevzela občina. Ta velik del svoje skrbi usmerja v graditev in vzdrževanje turistične infrastrukture, predvsem poti in informacijskih tabel (Prelesnik, 2022).

²⁵ Za podrobnejši opis zgodovine oblikovanja parka gl. Krašovic (2022: 36–41).

²⁶ Intervju so opravile Tina Krašovic, Tina Mlinarič in Lina Troha.

²⁷ Intervju so opravile Tina Krašovic, Tina Mlinarič in Lina Troha.

Velik del ozemlja Krajinskega parka Robanov kot je v lasti družine Roban (domačija je bila prvič omenjena leta 1624), ki je zadržana glede razvoja turizma oziroma se z njim skoraj ne ukvarja. Tu je manj turističnih nastanitev, infrastruktura cest in poti je manj razvejena, dolina pa je v veliki meri namenjena travniku, pašniku oziroma varovanemu in gospodarskemu gozdu. Tudi nekdanji gospodar z domačije Roban je večkrat omenil neuvideven in nespoštljiv odnos obiskovalcev doline, ki se kaže v njihovem »stikanju« okoli domačije, zahajanjih s poti, motenju živine in podobnem. V zgornjem delu doline – od domačije navzgor proti kotu oziroma planini – je cesta zadnjih 25 let registrirana kot cesta za potrebe kmetije, ne pa npr. kot gozdna cesta, s čimer so si zagotovili nekoliko večjo avtonomijo ter poskusili omejiti gibanje preradovednih turistov (gornikom in pripadnikom gorske reševalne službe gibanja niso nikoli omejevali). Po mnenju nekdanjega gospodarja domačije je težava v tem, da status krajinskega parka ne prinaša posebnih omejitev, vsaj ne za obiskovalce.

Ja, pogrešam [jasnejša, strožja pravila], samo ne za sebe, [temveč] za ostale, za obiskovalce. Imam občutek, da nekdo, ki pride, obiskovalec ali pa gost, ko vidi, da je to park, krajinski park, dobi občutek, da je to nekaj splošnega, državnega, kjer lahko dela, kar hoče. Da to [zemlja, gozd, pašniki], sploh ne pripada kmetiji, da je to neko splošno dobro.²⁸

Tavanju turistov mimo poti – in »vdiranju« v »skrite kraje« – nasprotujejo tudi tisti, ki delujejo v turizmu. O tem je izjemno zanimiv premislek domačinke iz Logarske doline, kjer tudi vodi turistično kmetijo. Ko smo se odpravili na organiziran etnografski sprehod od Doma planincev do Logarskega kota in še malce višje v smeri Melišča pod Planjavo, je navdušena pohodnica in fotografinja pripovedovala o turistično bolj in manj obleganih delih doline. Melišče je ena njenih najljubših lokacij za fotografiranje, saj na določenem delu, v t. i. hladilniku, gorsko cvetje uspeva veliko nižje kot sicer in je zato po njenem pripovedovanju enkratno. Območje pa ni zavarovano niti ni splošno znano, kje sploh leži, in prizadeva si, da tudi ostane nezaščiten, neoznačen in neznan, da ne bi tja začeli zahajati turisti. Podobno velja za njej vsečne poti, ki vodijo na Ute, Krofičko, Rjavčki vrh, Klemenčo jamo in Ojstrico (naša pot je tisti dan sledila glavni cesti, saj je bilo zaradi snega močno oteženo pohajanje po gozdu, kjer sicer navadno hodi). Te poti, je poudarila, »držijo zase«.²⁹ Goste, za katere oceni, da so dovolj dobro pripravljene, raje napoti na že turistificirani Okrešelj in okoliške vrhove, le dolgoletne goste svojega penziona s specifičnim zanimanjem za cvetje na njihovo izrecno prošnjo pripusti na »skriti kraj«.³⁰

²⁸ Intervju so opravili Jaka Repič, Ana Svetel in Veronika Zavratnik.

²⁹ Povedno je tudi, da s potmi in postojankami na vzhodni strani doline upravlja PD Solčava, ne PD Celje-Matica, ki bdi nad Domom planincev, Orlovim gnezdnom ob slapu Rinka, in, kot že omenjeno, Frischaufovim domom na zahodni strani doline – slednji je turistično občutno bolj obiskan.

³⁰ Na etnografskem sprehodu so sodelovali Blaž Bajič, Sanja Đurin, Jaka Repič in Ana Svetel.

Fotografije z njenih pohodov uporabi za lažje usmerjanje turistov, nekatere – občasno tudi tiste, nastale vzdolž »domačijskih« poti – pa končajo na spletnih družabnih omrežjih. S tem, ko instrumentalizira estetiko krajine za potrebe ohranjanja možnosti krajinske estetike, če uporabim Vergunstov razloček, za usmerjanje turistov, in s tem, ko jim olajša oziroma oteži dostop do določenih lokacij, se sogovornica, podobno kakor omenjena kmeta, postavlja kot skrbnica krajine in skupnosti. (So)odloča, komu se kaj pokaže in kaj ne, komu kam pusti iti in kam ne, pod kakšnimi pogoji in s kakšnimi razlogi; skratka, ustvarja prostorsko in družbeno distinkcijo. In s prikazanimi podobami »mimogrede« usmerja percepcijo – tudi zato ni presenetljivo, da ne usahne (re)produkcija ustaljene estetike krajine skozi nepreštevno množico bolj ali manj podobnih si turističnih podob, ustvarjenih na skoraj istih krajih. Po eni strani tudi sama morda vizualno nadzoruje krajino, jo dela »takoj prepoznavno« itn., toda po drugi strani sta v njenih rokah fotografiranje in »turistično reprezentiranje« orodji skrbi. Drugače rečeno, ker strateško izrablja strukture estetike krajine oziroma turističnega pogleda in jih za potrebe krajinske estetike oziroma estetike skrbi do neke mere soustvarja in reproducira, se pokaže, da v kontekstu skrbi meja med estetiko krajine in krajinsko estetiko ni tako jasna, kot se morda sprva zdi. Nemara tak pristop sogovornice narekuje odpoved tistemu, kar ni »njeno« ne v pravno-formalnem ne v afektivnem smislu, a omogoča lažje ohranjanje izbranih krajev za domačine. Omogoča skrb, ki meri na to, da turistični tokovi ne kvarijo doline in vsakdanjega življenja v njej.

***

Skrbniki krajine na Solčavskem po eni strani v svojih »recitacijah« uporabljajo ustaljene normativne, idealnotipske, tudi ideološke distinkcije med varstvom in skrbjo, dediščino in zapuščino, estetiko krajine in krajinsko estetiko, tujim in domačim (čeprav ne uporabljajo nekaterih omenjenih izrazov!) ter jih reproducirajo, po drugi strani pa v neposrednih izkušnjah in partikularnem delovanju prav o teh distinkcijah in kategorijah dvomijo, jih kombinirajo in spajajo, ko brkljajo in uveljavljajo lastne interpretacije. V dialektiki obojega si zamišljajo in producirajo – *skrbijo za* – »svojo« krajino in skupnost, v razmerju s katerimi se oblikuje lokalnost, ki je tudi sama krhka tvorba, kakor je opazal že Appadurai (1996: 198–199). Njena tvarina so (skupne) izkušnje, spomini, aspiracije, povezane z izbranimi krajinami, priljubljenimi potmi, prostori dela in druženja. Toda zdi se, da domačini s skrbjo za navedeno obenem reflektirajo lasten položaj v razmerju z Drugimi (institucijami, turisti idr.) in ga, tako kot svoje ravnanje, legitimirajo – s tem pa se prej ali slej srečajo z vprašanji spremenljivosti oziroma nespremenljivosti. Postavlja se (jim) vprašanje o pomenu teh izrazov.

Slika 3: Etnografski sprehod po Kotu v Logarski dolini, februar 2023. Foto: Blaž Bajič.

Slika 4: Skrb za krajino – posek po pripovedovanjih s podlubnikom »okuženih« dreves in usmerjanje percepcije obiskovalcev na turistično pomembni točki v Logarski dolini, julij 2023. Foto: Blaž Bajič.

Sklep: od tod do večnosti

Prvi razlog [da mladi zapuščajo Solčavsko, da je vedno manj prebivalcev] je, da je morat [mogoče] v sami vasi zdaj malo delovnih mest, takih stabilnih. Drugi je, da se ti eksperimenti socializma, ki so bili, da se še niti ne zavedamo, kako škodo so naredili. Kmetje so se nekako obdržali, obdržali svojo štreko [smer]. Nikoli se niso poistovetili s sistemom, vas se je pa. In vas je danes skoraj mrtva ali pa stara, brez otrok. Kmetije niso. Tretji [razlog] [...] je, da je zmeraj večje vtikanje inštitucij v naše življenje, v naše načrtovanje. Zmeraj bolj pogosto se vtikajo raznorazni zavodi, hočejo imeti besedo, se vtikajo, kaj boš ti naredil, kako boš naredil, ali smeš, ali ne smeš. To je za tisto osebno svobodo, ki jo kmetijstvo pravzaprav v sebi nosi, ali pa tak način življenja, ki ga mi imamo, pa smo ga vseskozi živeli, zelo pomembno. In če ti tisto svobodo začnejo eni cepci birokratski jemat, morat [morda] počasi obcagaš [obupaš]. En cajt [čas] se boriš, ne vem ... [...] Nasploh se mi zdi vse to varovanje, ki je bolj varovanje zaradi služb, zaradi samega sebe, da obstajajo pa da prodajajo svoj obstoj, bolj kakor pa da bi oni pripomogli k temu, da mi ohranjamo. V zavesti vsakega posameznika, se mi zdi, na Solčavskem je nekako ohranjanje narave. Narave, stavbarske kulture, dediščine, vsega, a ne. In oni so tam samo zato, da nas jebejo v glavnem. Drugače pa vsak cimper pa, ko ga greš delat, seveda ima zdaj ene sodobne oblike tudi, ki jih zaradi mašinerije [kmetijske mehanizacije] nekaj moraš narediti, samo zmeraj se boš pa potrudil, da bo pa eden koren ali pa eno bistvo, da bo pa tako kakor mora biti. To je neodvisno od, res, neodvisno od vseh inštitucij. [...] Varuješ ti, ki tam živiš. Ti imaš tisti pogled, zdravo pamet, kaj je treba. [...] Jaz ne rečem, jaz sem drugače zelo za ohranjanje, zelo za ohranjanje. Če se količkaj da. Samo oni nič ne prinucao [pripomorejo] pri temu, vse te službe. Za moje pojme ne. [...] Če se jaz odločim eno vlako narediti za eno gozdno parcelo – najprej [so mi] trije strokovnjaki, ki so trenutno v službi, še mogoče 15 let, rekli ne! Pa jih čez 20 let ne bo nikjer več v zgodovini za videti. Nikjer več. Naši rodovi so pa 600 let tu. [...] Treba je spoštovat človeka. Človeka, ki tam živi. Ker to ni ... tisti človek ni od včeraj. Saj jaz verjamem, da se tudi arhitekturni kiksi naredijo [v kontekstu domačinske skrbi], sploh, ko se spreminja mašinerija [kmetijska mehanizacija], ko se [spreminja] način gospodarjenja. Samo povsod se tudi v eni določeni meri spreminja [domačije, kulturne krajine].³¹

³¹ Intervju sta opravili Pika Kristan in Elizabeta Vršnik.

»Recitiranje« gospodarja kmetije v Matkovem kotu poudarja pretekla in sodobna dogajanja, ki so zaznamovala življenje domačinov. Kot rečeno, pogosto domačini sami privilegirajo kmete in kmetije kot nosilce »solčavske identitete« in je zato njihova beseda odmevna, vendar pa na zelo podoben način svoja videnja in delovanje utemeljijo tudi drugi domačini. Ko je direktorica največjega turističnega obrata na Solčavskem pripovedovala o zahtevah območne enote ZVKD, je dejala:

Sploh nimajo enega posluha, nočejo nič [slišat], oni samo neke rušitve pa odstranjevanja [zahtevajo] pa [prepovedujejo] ... kaj smo pa s tem uničili [ko smo postavili nadstrešek na prehod med hotelskima stavbama]? Kaj smo pa s tem uničili?! Zakrivamo gozdno zaledje?! Pa saj imaš gozd kamorkoli pogledaš!

Svoje stališče in boljše poznavanje lokacije, njene zgodovine in »vsakdanjega življenja hotela« od »narave pa kulture«, tj. zadevnih zavodov, pa je utemeljila z besedami, da

ti živiš tu, sam, investiraš denar, držiš se vseh umestitev ... Naša družina je tu v dolini že skoraj 700 let. Kdo mislite, da bo čuval pokrajino, da je taka, kot je, in ohranjal, zavod za varstvo kulture pa narave sigurno ne. Pač obstaja en čisto kratek cajt [čas].³²

Oba sogovornika tako poudarjata antagonizem med strokovnjaki in domačini, nasprotje med (naravo- oziroma kulturo-)varstvenimi institucijami in dediščino ter skrbjo domačinov in zapuščino, nasprotje med Državo in Solčavskim. Sogovornika protestirata in kritizirata, artikulirata »na kraju utemeljeno [*place-based*] moralno ekonomijo«, tj. »družbena in etična razumevanja družbenoekonomske pravičnosti in poštenosti [*justice and fairness*]«, ki se »navadno zoperstavljajo kapitalističnemu privilegiranju tržnih dinamik ter opravičevanju iz njih izvirajočih neenakosti« (Hilton, 2022: 264). Kakor vidimo, so nasprotovanja lahko – v prvem primeru najbrž zaradi specifičnih zgodovinskih izkušenj nacionalizacije po 2. svetovni vojni – uperjena tudi v Državo, njene institucije in posege v lokalni način življenja. Če trdimo, da je kritika navsezadnje uperjena v isti cilj, spregledamo njen »solčavski značaj«. Medtem ko v solčavski moralni ekonomiji globalni kapitalistični sistem in njegova posledica, da »[v]se trdno in stalno se razblinja« (Marx, Engels, 2012: 98–99), veljata le še za en vir sprememb. Te jih spremljajo »od vekomaj« in jih morajo upoštevati v svoji skrbi za krajino in skupnost, a jim delovanja ne predpisujejo, ampak kvečjemu omogočajo, saj jih »obsojajo na svobodo«, ki jo tako ali tako razumejo kot nujen del njihovih življenj. Država pa je dojeta kot nova, minljiva, v razmerju do »pradavnih«, celo »večnih«

³² Intervju sta opravila Sandi Abram in Blaž Bajič.

domačij in rodov kratkotrajna tvorba, ki skuša posegati v njihov način življenja in skrbi, jih »obsoja na hlapčevstvo« – to pa zanje preprosto ni sprejemljivo (Državo krivijo tudi za padajoče cene lesa in kmetijskih pridelkov, slabo turistično promocijo območja itn.). Težava torej ni toliko v tem, da bi danes izgubljali »nadzor in moč nad upravljanjem z območjem, ki ga, tako rekoč, naseljujejo 'že od nekdaj'« (Krašovic, 2022: 66). Že v preteklosti so bili priče, odvzemanju – oziroma poskusom odvzemanja – zmožnosti za skrb oziroma avtonomije. »Če pomisliš,« je nadaljeval sogovornik iz Matkovega kota, »stoletna kmetija, iz roda v rod. Pol so pa prišli čisto drugi cajti [povojna sprememba političnega sistema, nacionalizacija], ane. Je bilo to [uveljavljen način gospodarjenja, način življenja] nespoštovano čist. Dobro, da so se obdržali.« In, kot je nemudoma dodal gospodarjev oče, »saj so jih že prej skušli zlomit. Preden je do tega prišlo.« Tudi v turizmu sogovorniki pripovedujejo, tako npr. vodja hotela Plesnik, da je – glede na zgodovino odnosa s Celjem, mestom, ki velja za središče dolgotrajnih poskusov nadzorovanja in izkoriščanja Solčavskega od zunaj – »vedno [prisotna] bojazen, da nas [Solčavanov] [...] nihče ne jemlje resno, kot resnega partnerja, ki ima pravico do neke besede pa odločanja, čeprav ustvarijo kar nekaj nočitev«, po njenem prepričanju zato, ker so turistični obrati majhni in ker ima občina malo prebivalcev.³³ Morda lahko celo rečemo, da je njihova avtonomija inherentno ogrožena, da je avtonomija sama krhka, saj je vržena v družbene, politično-ekonomske in okoljske spremembe (nadzora, strogo vzeto, nikoli niso imeli). »Težava«, se pravi tista dimenzija skrbi, ki zadeva premišljevanje lastnega položaja in odnosa do razlik in drugačnosti in jo omenja James Thompson (2015: 44), je tako bolj v tem, da jim »pravila igre« narekuje na prvi pogled nadrejen, dejansko pa dojet kot podrejen, v časovnem, prostorskem in kulturnem smislu neenakovreden sogovornik. Ta poleg vsega ne izraža ustreznega spoštovanja, se ne zaveda »resničnega« razmerja in »resničnosti« razmer, se pravi tega, da so pravi gospodarji, skrbniki »že od nekdaj« domačini. Tega Država ne more in ne sme spreminjati; vsakdanje življenje zato, da se ohranja oziroma ne spreminja, zahteva nenehno prilagajanje, nenehno vključevanje takšnih in drugačnih sprememb, ki poteka iz »roda v rod«.

Skrb solčavskih skrbnikov, skratka, pomeni nadaljnje ohranjanje in produkcijo »pradavnega«, potencialno »večnega« v vsakdanjem življenju – krajine in skupnosti – s prisvajanjem sprememb in z njimi ter obenem borbo, da se spreminjanje, ki sledi »večnemu« in ki je lastno vsakdanjemu življenju, ne bi nikoli spremenilo. V tej borbi pa je glavno vprašanje, kaj je sprememba in kaj ni. Enoznačnega odgovora ni in ne more biti, vsaj ne takega, ki bi meril na neko trdno, nedvoumno »stvar«. Spremenljivost in nespremenljivost sta (potencialno) vse tisto, kar akterji zaznajo, začutijo in koncipirajo kot razlike oziroma kontinuitete v času in prostoru, kar pa je odvisno od (samo)stereotipizacije in (samo)vednosti, ki se ustvarja in poustvarja z »recitiranjem«.

---

³³ Intervju sta opravila Sandi Abram in Blaž Bajič.

Hkrati pa so zaznave, občutki in koncepcije odvisne od partikularnih (samo)umestitev in izkušenj, spetih z motivacijami, interesi, željami in zamišljanji (Bajič, Svetel, 2023). Ko sogovornice in sogovorniki govorijo o spremenljivosti in nespremenljivosti, uporabljajo nekakšne lebdeče označevalce, ki so dovolj ohlapni, da različnim akterjem v različnih obdobjih in različnih prostorih pomenijo različne »stvari«, a hkrati tudi dovolj natančni, da spodbujajo delovanje v določeni smeri (Smucker idr., 2012: 234). V končni (ali pa začetni) fazi gre za »izraze« različnih položajev v razmerjih moči ne zgolj med domačini in »tujci«, temveč tudi med domačini samimi (kar pa v pripovedovanju pogosto ostane neizrečeno). Razlikam navkljub gre za skrb za krajino in skupnost, ki je zamišljena tako, da bosta ti v zameno skrbeli »za nas Solčavane«. Povedano še drugače: ko se obračajo v preteklost, odpirajo prihodnost, in ko iščejo »večno«, najdejo spremembe. V spremembah pa se jim razkriva nespremenljivost – krajine in skupnosti.

Če je praznovanje občinskega praznika leta 2021 govorilo o spremembah – družbenih in podnebnih –, a je v njih odkrivalo nespremenljivost, bi bilo izjemno zanimivo videti, kaj bi izrazilo praznovanje leta 2023, saj se (na podlagi spodaj navedenega nagovora) zdi, da je bil namen obravnavati nespremenljivo. Na prireditve, naslovljeno »Naša zemlja je sveta«, so organizatorji vabili z naslednjimi besedami:

Solčavsko je obvarovalo svojo krajinsko identiteto, ljudje pa so ohranili ponos in ozaveščenost, zahvaljujoč tudi nezaupljivosti do vsega, kar prihaja od drugod. Ta nezaupljivost je značilnost starih narodov v Alpah. Brez njih bi izgubili svojo samobitnost, svojo zemljo, svojo kulturo.³⁴

Prireditve je bila v zadnjem trenutku odpovedana, saj je tisti večer tudi na Solčavskem udarilo realno – družbenih in podnebnih – sprememb.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru projekta *Digitalna estetizacija krhkih okolij* (DigiFREN, 2022–2025), ki ga podpirajo MIZŠ, Slovenija; NCN, Poljska; AKA, Finska; HRZZ, Hrvaška in RCN, Norveška v okviru programa CHANSE ERA-NET, ki ga sofinancira program Evropske unije za raziskave in inovacije Obzorje 2020 s sporazumom o dodelitvi sredstev št. 101004509.

³⁴ Vabilo je dostopno na spletni strani občine Solčava (Solčava, 2023).

Reference

- Alber, Erdmute in Heike Drothbom, ur. 2015. *Anthropological Perspectives on Care Work, Kinship, and the Life-Course*. New York: Palgrave Macmillan.
- Althusser, Louis. 2000. Ideologija in ideološki aparati države. V *Izbrani spisi*, Louis Althusser, 55–110. Ljubljana: Založba /cf*.
- Anko, Boštjan idr., ur. 2007. *Študija o Solčavskem: Poročilo o skupnem terenskem delu Univerze v Ljubljani in Univerze v Londonu 1932–2007*. Solčava: Občina Solčava, Logarska dolina d. o. o.
- Anterić, Marija in Richard Clarke. 2009. (British) Anthropological Tourism in Slovenia 1932–2007. *Anthropological Notebooks* 15 (1): 5–25.
- Appadurai, Arjun. 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Bajič, Blaž idr., ur. 2021. *Razgledi treh dolin*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Bajič, Blaž in Ana Svetel. 2023. Affordances for/of the Future: Relating/Reconfiguring Environments, Temporalities and People. V *Sensory Environmental Relationships: Between Memories of the Past, Experiences of the Present, and Imaginings of the Future*, ur. Blaž Bajič in Ana Svetel, 9–32. Wilmington, Malaga: Vernon Press.
- Bajič, Blaž in Sandi Abram. 2019. Čutnobiografski sprehodi: med antropologijo čutov in antropologijo digitalnih tehnologij. *Glasnik SED* 59 (1): 27–38.
- Bajič, Blaž. 2016. Gospoda Timothyja Ingolda prevrat znanosti. *Glasnik SED* 56 (3–4): 17–30.
- Bajuk Senčar, Tatiana idr. ur. 2019. Zavarovana območja ob slovensko-madžarski meji/Protected Areas along the Slovenian-Hungarian Border. *Traditiones* 48 (1).
- Bajuk Senčar, Tatiana. 2005. *Kultura turizma: Antropološki pogledi na razvoj Bohinja*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Bajuk Senčar, Tatiana. 2013. Način upravljanja Triglavskega narodnega parka in kultura dediščinskih praks. *Traditiones* 42 (2): 9–25. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2013420201>.
- Baskar, Bojan. 2005. Avstro-ogrška zapuščina: Ali je možna nacionalna dediščina multinacionalnega imperija? V *Dediščina v očeh znanosti*, ur. Jože Hudales in Nataša Visočnik, 41–52. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.
- Caftanzoglou, Roxane. 2001. The Shadow of the Sacred Rock: Contrasting Discourses of Place under the Acropolis. V *Contested Landscapes: Movement, Exile and Place*, ur. Barbara Bender in Margot Winer, 21–35. Oxford, New York: Bloomsbury Academic.
- Carrithers, Michael. 2014. Anthropology as Irony and Philosophy, or the Knots in Simple Ethnographic Projects. *HAU* 4 (3): 117–142. DOI: <https://doi.org/10.14318/hau4.3.010>.
- Clarke, Richard. 2007. Študija o Solčavskem. V *Študija o Solčavskem: Poročilo o skupnem terenskem delu Univerze v Ljubljani in Univerze v Londonu 1932–2007*, ur. Boštjan Anko idr., 14–57. Solčava: Občina Solčava in Logarska dolina d. o. o.
- Cosgrove, Denis. 1984. Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape Idea. *Transactions of the Institute of British Geographers* 10: 45–62.
- Dalmiya, Vrinda. 2021. Vulnerability, Precarity, and the Ambivalent Interventions of Empathic Care. V *Care Ethics in the Age of Precarity*, ur. Maurice Hamington in Michael Flower, 68–90. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.

- Dolar, Mladen. 2015. The Master and the Professor are Dead, and I am not Feeling Well Myself. V *On the Facilitation of the Academy*, ur. Elias Westergaard in Joachim S. Wiewiura, 31–43. Rotterdam: Sense Publishers.
- Eagleton, Terry. 1990. *The Ideology of the Aesthetic*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell.
- Eriksen, Thomas H. 2016. *Overheating: An Anthropology of Accelerated Change*. London: Pluto Press.
- Fajgelj, Vlado. 1953. Planine v vzhodnem delu Savinjskih Alp. *Geografski vestnik* 25: 123–166.
- Fikfak, Jurij idr., ur. 2013. Triglavski narodni park. *Traditiones* 42 (2).
- Fikfak, Jurij idr., ur. 2014. *Triglavski narodni park: akterji, dediščine*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Fikfak, Jurij. 2005. O recepciji in produkciji harmonije: nekaj izhodišč na primeru škoromatov. *Traditiones* 34 (2): 75–86.
- Fikfak, Jurij. 2008. Med delom in celoto: Nekatera vprašanja etnološkega raziskovanja in reprezentacije. *Traditiones* 37 (2): 27–43. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2008370202>.
- Grasseni, Cristina. 2009. Good Looking: Learning to be a Cattle Breeder. V *Skilled Visions: Between Apprenticeship and Standards*, ur. Cristina Grasseni, 47–66. New York, Oxford: Berghahn. DOI: <https://doi.org/10.3167/9781845452100>.
- Green, Sarah. 2012. Reciting the Future: Border Relocations and Everyday Speculations in Two Greek Border Regions. *HAU* 2 (1): 111–129. DOI: <https://doi.org/10.14318/hau2.1.007>.
- Gruppuso, Paolo. 2020. Nature as a Constellation of Activities: Movement, Rhythm and Perception in an Italian National Park. *Social Anthropology* 28 (3): 557–783. DOI: <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12783>.
- Hamington, Maurice in Michael Flower, ur. 2021. *Care Ethics in the Age of Precarity*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Haraway, Donna J. 2008. *When Species Meet*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Harrison, Rodney. 2013. *Heritage: Critical Approaches*. London, New York: Routledge.
- Harrison, Rodney. 2015. Beyond “Natural” and “Cultural” Heritage: Toward an Ontological Politics of Heritage in the Age of Anthropocene. *Heritage & Society* 8 (1): 24–42. DOI: <https://doi.org/10.1179/2159032X15Z.000000000036>.
- Hartigan, John. 2017. *Care of the Species: Races of Corn and the Science of Plant Biodiversity*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Hilton, Amanda. 2022. *Amara e bella, Bitter and Beautiful: A Praxis of Care in Valuing Sicilian Olive Oil and Landscapes*. *Economic Anthropology* 9 (2): 257–269. DOI: <https://doi.org/10.1002/sea2.12248>.
- Hirsch, Eric. 1995. Landscape: Between Place and Space. V *The Anthropology of Landscape: Perspectives on Place and Space*, ur. Eric Hirsch in Michael O’Hanlon, 1–30. New York: Oxford University Press.
- Hostnik, Božena in Barbara Klanšek. 2021. Varstvo kulturne dediščine na Solčavskem. V *Razgledi treh dolin*, ur. Blaž Bajič idr., 71–75. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Ingold, Tim. 2000. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.
- Jerkič, Tajda, Pika Kristan in Tina Mlinarič. 2021. Pomen kulturne dediščine na Solčavskem. V *Razgledi treh dolin*, ur. Blaž Bajič idr., 77–97. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kirksey, S. Eben in Stefan Helmreich. 2010. The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology* 25 (4): 545–576. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x>.

- Klaus, Simona. 2014. *Pa vse, kar sem hotu, so ble dobre vile: folklor v oglasih med letoma 1980 in 2011 v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Kocbek, Fran in M. Kos. 1894. *Vodnik za Savinjske planine in najbližjo okolico*. Celje: Slovensko planinsko društvo.
- Korbar, Žiga, Tina Krašovic in Lina Troha. 2021. »Naš namen ni, da bi čisto vse pokazali«: Turizem na Solčavskem. V *Razgledi treh dolin*, ur. Blaž Bajič idr., 111–133. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani,.
- Kozorog, Miha. 2009. *Antropologija turistične destinacije v nastajanju: Prostor, festivali in lokalna identiteta na Tolminskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Kozorog, Miha. 2015. Živali, varovano območje in rekreacija v naravnem okolju: Teoretske in praktične variante s samopremislekom. *Traditiones* 44 (1): 117–134. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2015440105>.
- Kozorog, Miha. 2020. Asymmetric Wildlife in the Goričko Nature Park: Protecting (from) Species. *Acta Ethnographica Hungarica* 65 (2): 513–532. DOI: <https://doi.org/10.1556/022.2020.00022>.
- Kozorog, Miha in Saša Poljak Istenič. 2014. The Challenges for Responsible Recreation in the Protect Area of Triglav National Park: The Case of Mountain Bikers. *Academica Turistica* 6 (1): 71–80.
- Krašovic, Tina. 2022. *Varovanje Krajinskega parka Logarska dolina ob spremembah kulturne krajine*. Neobjavljena magistrska naloga. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.
- Krncl Umek, Duša in Zmago Šmitek, ur. 1987. *Kruh in politika: poglavja iz etnologije Vitanja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Kučan, Ana. 1998. *Krajina kot nacionalni simbol*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Lambek, Michael. 2010. Introduction. V *Ordinary Ethics: Anthropology, Language, and Action*, ur. Michael Lambek, 1–36. New York: Fordham University Press.
- Latour, Bruno. 2004. Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry* 3: 225–248.
- Lefebvre, Henri. 1991. *Critique of Everyday Life; Volume 1, Introduction*. London, New York: Verso.
- Lenar, Urška. 2021. Kulturna dediščina v krajinskem parku Logarska dolina. V *Razgledi treh dolin*, ur. Blaž Bajič idr., 99–102. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Lewis, Sue. 2012. *Thaloo My Vea: Narrating the Landscapes of Life in the Isle of Man*. V *Landscapes beyond Land: Routes, Aesthetics, Narratives*, ur. Jo Vergunst idr., 98–115. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Marx, Karl in Friedrich Engels. 2012. Manifest komunistične stranke. V *Komunistični manifest*, Karl Marx in Friedrich Engels, 91–143. Ljubljana: Sanje.
- McKearney, Patrick in Megha Amrith. 2021. Care. V *The Open Encyclopaedia of Anthropology*, ur. Felix Stein. DOI: <http://doi.org/10.29164/21care>.
- Meze, Drago. 1963. Samotne kmetije na Solčavskem. *Geografski zbornik* 8: 223–280.
- Milstein, Cindy. 2010. *Anarchism and its Aspirations*. Oakland idr.: AK Press.
- Mortari, Luigina. 2021. Care: The Primacy of Being. V *Care Ethics in the Age of Precarity*, ur. Maurice Hamington in Michael Flower, 144–173. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Muršič, Rajko. 2010. Kulturna dediščina: nerazrešljive dvoumnosti svetega v profanem. V *Kulturna dediščina preteklosti za lepšo prihodnost*, ur. Dan Podjed, 4–8. Maribor: Evropski kulturni in tehnološki center.

- Muršič, Rajko. 2022. Etnologi in etnologinje v etnografski akciji: delamo skupaj z domačini in domačinkami, toda kako? V *Pogledi od blizu: mladi, prihodnost in zamišljanje razvoja na Solčavskem*, ur. Ana Svetel idr., 129–135. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Ngai, Sienne. 2022. Introduction. V *The Cute*, ur. Sienne Ngai, brez navedbe strani. London, Cambridge: Whitechapel Gallery, The MIT Press.
- Noys, Benjamin. 2010. *The Persistence of the Negative: A Critique of Contemporary Continental Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Občinski praznik. 2021. Občinski praznik občine Solčava. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GoL7fc21D6A> (dostopano 12. 5. 2023).
- Palmer, Catherine. 2018. *Being and Dwelling through Tourism: An Anthropological Perspective*. London, New York: Routledge.
- Prelesnik, Katarina. 2016. Zapisnik 4. izredne seje Občinskega sveta Občine Solčava, ki je bila v sredo 6. aprila 2016. Solčava: Režijski obrat občine Solčava. URL: https://solcava.e-obcina.si/files/other/news/186/52665_31582Zapisnik.pdf (dostopano 23. 5. 2023).
- Prelesnik, Katarina. 2022. Plan dela v Krajinskem parku Logarska dolina 2022. Solčava: Režijski obrat Občine Solčava. URL: https://www.solcava.si/Files/TextContent/186/1654686776256_Plan%20dela%202022%20KP%20LD.pdf (dostopano 23. 5. 2023).
- Puig de la Bellacasa, María. 2010. Ethical Doings in Naturecultures. *Ethics, Place, and Environment* 13 (2): 151–69.
- Puig de la Bellacasa, María. 2011. Matters of Care in Technoscience: Assembling Neglected Things. *Social Studies of Science* 41 (1): 85–106. DOI: <https://doi.org/10.1177/0306312710380301>.
- Puig de la Bellacasa, Maria. 2017. *Matters of Care: Speculative Ethics in More than Human Worlds*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Rancière, Jacques. 2004. *The Politics Of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*. London: Continuum.
- Repič, Jaka. 2018. Memorialization of the First World War in the Landscape of the Julian Alps. *Folklore* 73: 27–46. DOI: <https://doi.org/10.7592/FEJF2018.73.repic>.
- Repič, Jaka. 2021. Odročnost Solčavskega in turistično pregrevanje alpskega okolja. V *Razgledi treh dolin*, ur. Blaž Bajič idr., 105–110. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Repič, Jaka. 2023. Environmental Relationships in Transhumant Pastoralism in Bohinj, North-Western Slovenian Alps. V *Sensory Environmental Relationships: Between Memories of the Past, Experiences of the Present, and Imaginings of the Future*, ur. Blaž Bajič in Ana Svetel, 109–131. Wilmington, Malaga: Vernon Press.
- Režek, Boris. 1959. *Stene in grebeni, razvoj alpinistike v Savinjskih Alpah (1759–1945)*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.
- Roban, Barbara. 1991. Človek in rastline v Robanovem kotu. Neobjavljena diplomska naloga. Ljubljana: Oddelek za biologijo, Biotehnična fakulteta.
- Rogelja Caf, Nataša in Špela Ledinek Lozej. 2021. Hodim, pišem, raziskujem: refleksija hoje in pisanja v etnološkem in antropološkem raziskovanju. *Etnolog* 31: 67–86.
- Salazar Parreñas, Juno. 2018. *Decolonizing Extinction: The Work of Care in Orangutan Rehabilitation*. Durham: Duke University Press.
- Simonič, Peter, ur. 2006. *Ethnography of Protected Areas: Endangered Habitats – Endangered Cultures*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.

- Smith, Estelle M. 1995. Kaos, konsenz in zdrava pamet. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 23 (176): 225–234.
- Smucker, John idr. 2012. Floating Signifier. V *Beautiful Trouble: A Toolbox for Revolution*, ur. Andrew Boyd in Dave Oswald Mitchell, 234–235. New York, London: OR Books.
- Solčava. 2023. Občina Solčava. Praznik občine Solčava. URL: <https://www.solcava.si/DownloadFile?id=612127> (dostopano 20. 8. 2023).
- Spaid, Sue. 2022. The World Worth Making: Implementing Care Aesthetics to Boost Well-Being. *Enrahonar. An International Journal of Theoretical and Practical Reason* 69: 127–146. DOI: <https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1406>.
- Sutton, Parker. 2022. A New Aesthetic of Care. *Journal of Architectural Education* 76 (2): 137–144. DOI: <https://doi.org/10.1080/10464883.2022.2097532>.
- Svetel, Ana. 2022. Moving, Returning, Staying: Mobilities of Rural Youth in the Solčavsko Region. V *Rethinking Urban-Rural Relations/Migrations in Central-Europe. The Case of Slovenia and Hungary*, ur. Alenka Bartulovič in Gábor Máté, 74–86. Pécs: Department of European Ethnology and Cultural Anthropology in University of Pécs.
- Svetel, Ana idr., ur. 2022. *Pogledi od blizu: mladi, prihodnost in zamišljanje razvoja na Solčavskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Špes, Metka. 2009. Promet in turizem na čereh pokrajinske občutljivosti Slovenije. V *Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji*, ur. Dejan Cigale, 9–21. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- The Care Collective. 2020. *The Care Manifesto. The Politics of Interdependence*. London, New York: Verso.
- Thelen, Tatjana. 2021. Care As Belonging, Difference, and Inequality. *Oxford Research Encyclopedia of Anthropology*. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190854584.013.353>.
- Thompson, James. 2015. Towards an Aesthetics of Care. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 20 (4): 430–441.
- Thompson, James. 2020. Performing the 'Aesthetics of Care'. V *Performing Care*, ur. Amanda Stuart Fisher in James Thompson, 215–229. Manchester: Manchester University Press.
- Tronto, Joan C. 2013. *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice*. New York, London: New York University Press.
- Urry, John in Jonas Larsen. 2011. *The Tourist Gaze 3.0*. London idr.: SAGE.
- Vergunst, Jo idr. 2012. Introduction: Landscapes beyond Land. V *Landscapes beyond Land: Routes, Aesthetics, Narratives*, ur. Jo Vergunst idr., 1–14. New York, Oxford: Berghahn Books. DOI: <https://doi.org/10.3167/9780857456717>.
- Vranješ, Matej. 2005. Zelena puščava: Kulturna krajina iz »domačinskega zornega kota«. *Etnolog* 15: 281–301.
- Vranješ, Matej. 2008. *Prostor, teritorij, kraj: Produkcije lokalnosti v Trenti in na Soči*. Koper: Založba Annales.
- Vršnik, Elizabeta. 2022. Local Perception and Knowledge of Changing Alpine Pastures. *Anthropological Notebooks* 28 (3): 137–159.
- Zavratnik, Veronika idr. 2021. *Zamišljanje skupnosti, skupnostno zamišljanje: zemlja, rod in (ne)spremenljivost*. Referat. Simpozij v spomin dr. Mateju Vranješju »Zgodbe 'z najlepše reke« ... in od drugod ... turizem-prostor-narava. Univerza na Primorskem, Fakulteta za turistične študije – Turistica, Katedra za kulturni turizem, Portorož-Portorose, 20. 10. 2021.
- Zwitter, Žiga in Irena Mrak. 2017. Postopno prilagajanje tradicionalne kulturne pokrajine pobočnim procesom: Primer iz Podolševe v Karavankah. *Geografski obzornik* 64 (3–4): 40–47.

Caring for Fragile Landscapes: Landscape, Community and Change(Lessness) in Solčavsko

The paper addresses selected examples of locals' "recitings" (Green, 2012) – of the caretakers of the landscape and the community – from Solčavsko or the Solčava region, discoursing with the issue of care for the landscape and some of its crucial domains, namely institutional preservation and tourism. Based on a brief review of anthropological dealings with the topic of care, especially care for the landscape, and its framings as ethics and praxis, the paper – following recent writings on the topic – proposes an understanding of care as aesthetics. Care aesthetics is understood as a value-laden relationship and a bodily-sensory practice, in the present case related to the valleys and mountain ridges of the Solčava region. In parallel to care aesthetics, the paper suggests that we think of fragility as an aesthetic category, referring to the sensed, felt, and discussed aspects calling for one's, i.e. the caretaker's, attention. The paper, however, begins by outlining the methodological aspects of the research on which the discussion is based. These must be stressed as they include multiple researchers and ongoing discussions with research participants and may lead to crucial epistemological oversights. Ethnographically, the paper focuses on the local recitings of the relation between the local community and the regional institute for the protection of cultural heritage on the one hand; and the local community and tourists visiting this Alpine region in Northern Slovenia, much of which is included in various nature conservation regimes, on the other. The recitings articulate established beliefs and ideological viewpoints regarding the community and its historical role as caretakers from and of Solčavsko against outsiders. These views, in other words, are based in and reproduce a "place-based moral economy" (Hilton, 2022). Through the discussion, some distinctions, e.g. between conservation and care, landscape aesthetics and aesthetics of the land, are problematized. Finally, the paper argues that, in the Solčava region, care is part and parcel of the dialectics of change and changelessness, that is to say efforts to retain the seemingly "eternal" connections between the local community and the land by incorporating the "fleeting" occurrences of everyday life.